
Николаѝ Величков / Nikolay Velichkov

**БЪЛГАРСКИ ЕТНИЧЕСКИ ОБЩНОСТИ ОТ ДЕБЪРСКО,
ВКЛЮЧЕНИ В ТЕРИТОРИЯТА НА АЛБАНИЯ 1912–1938 г.**

*Incorporation of Bulgarian ethnic communities from the
district of Debar in the Albanian nation-state 1912–1938*

Summary: In the process of formation of the Albanian state on the territory it occupies until today, starting in 1912, three relatively autonomous districts - Debar, Gora, and Korcha, include compact groups of people of Bulgarian ethnic origin. In the Debar areas of Golo Brdo and Pole, the Albanian state incorporates 28 villages with a population of about 11,000 people who use the Bulgarian language in their daily communication and self-identify as Bulgarians. During the period under examination, there is a rapid out migration of Bulgarian Christians from the Golo Brdo and Pole. In the 35-year period, the number of Christians decreases from about 3,000 to 733 people. At the same time, Albania becomes the new homeland of a significant Bulgarian Muslim community, including over 7,752 people, who are a constituent part of Albanian society. To this day, individual representatives of this community manage to do well in local politics, economics, and culture, enriching it further and bringing color and variety to it. An important although not surprising finding is the tendency of Muslim Bulgarians to identify as Albanians, given the fact that they live in an Albanian Muslim environment and have been bilingual for many years. Another finding is the decrease in the total number of Bulgarian villages, indicating a completed process of Albanization and their assimilation into the forming Albanian nation.

Key words: Albania, Bulgarians, Bulgarian villages, Debar, Golo Brdo, Pole, religion, ethnic assimilation.

Албанската държава е създадена през 1912 г. в резултат на Първата балканска война и стремежите на балканските народи да изтласкат от Балканския полуостров многовековната Османска империя. Първоначалните стремежи на албанските патриоти да обединят в едно общо държавно формирование всички албански общности не се реализират, като в границите на Албания не са включени цели области и големи градове (с оглед мащабите на района), населени преимуществено с етнически албанци. Същевременно в новата албанска държава попадат райони, населявани от стотици години от представители на други етнически групи. Същото е логично и естествено с оглед на обстоятелството, че на Балканите съжителстват множество етнически общности, които в определени моменти от своята история са били във възход и са заселвали нови територии, на които са оставали и част от заварените етнически групи. По така описания начин е формиран уникалният балкански модел на

съвместно съществуване на два или повече етноса на една и съща територия – област или населено място, който е приемлив в годините на мир и благоденствие, но и разрушителен в периоди на криза.

В резултат на формирането на албанската държава на територията, която заема и до днес, са обособени три относително самостоятелни области, в които има компактни групи население от български етнически произход. Трите области са Дебърско, Гора и Корчанско. Съгласно решенията на международната дипломатическа конференция в Лондон и протоколите от Флоренция и Корфу през периода 1913–1914 г. град Дебър не е включен в територията на албанската държава, но районите Поле (северозападно от Дебър) и Голо Бърдо (югозападно от града) стават част от Албания. По този начин в албанската държава са включени значителен брой села, чието население ползва български език в ежедневната си комуникация и се самоопределя като такова от български произход.

Поради разделянето на планинската област Гора на две части, западната, останала на албанска територия, получава наименованието Кукъска Гора, а източната част остава известна и до днес с името Призренска Гора. Кукъска Гора административно е присъединена към албанския град Кукъс, а не към Призрен, към който естествено спада поради чисто географската близост, релефни особености и традиционните икономически и културни връзки на населението. След разделението Призренска Гора поема по свой самостоятелен и уникален път като район с инородно население, попаднал под сръбско, по-късно югославско управление и влияние, а в днешни дни – като част от републиката на косовските албанци.

Корчанската област е конгломерат от множество различни етноси, религии и култури, където албанци, власи, българи и гърци живеят на една обща територия. Етническите българи в Корчанско населяват основно района на Мала Преспа, който включва селата по югозападния бряг на Голямото Преспанско езеро. В близост до района на Мала Преспа има и отделни български села – Връбник, Бобошица и Дреново, които стават част от албанската територия, заобиколени от албански и влашки общности.

Към посочения исторически момент българските райони в Дебърско, Гора и Корчанско представляват крайно западните запазени български поселения, които като острови са останали да живеят и оцеляват самостоятелно сред албанско и друго население в едни от най-бедните и неплодородни полупланински райони на Западните Балкани. В тази връзка следва да се отчитат относително бързите темпове на изселване на българско християнско население от проблемните зони в резултат на натиск и напрежение от етнически, религиозен, политически и/или културно-административен характер, което ще бъде показано в рамките на настоящото изследване. Обратно на горепосочената тенденция, следва да се отчита, че предимно мюсюлманска Албания се

превръща в нова родина на значителни български мюсюлмански общности, които стават градивна част от албанското общество и до ден-днешен отделни техни представители успяват да се реализират в местния политически, икономически и културен живот, обогатявайки го допълнително и внасяйки колорит и разнообразие в него.

Задълбоченото и обективно изследване на трите относително самостоятелни групи от население с български етнически произход, населяващи райони в Дебърско, Гора и Корчанско в Албания, е необходимо поради липсата на актуални, целенасочени и систематизирани изследвания в тази посока. Причината за липса на данни по темата вероятно се дължи на комплекс от различни политически, идеологически, националистически и други фактори, характерни за популярното „Балканско буре с барут“. Изследваният период обхваща годините от формирането на албанската държава през 1912 до 1938 г., когато светът усеща приближаващата Втора световна война. През следващите десетилетия са се случили значителен по брой и характер промени, предизвикали естествени миграционни и етно-политически процеси, които могат да бъдат обект на отделно самостоятелно и задълбочено научно изследване. Същевременно предизвиква интерес ползването и до днес на наименованията на някои от българските райони в Албания, но за съжаление липсва тяхното пълно и точно описание, което да включва специфичните им характеристики в исторически, географски, етно-статистически, религиозен и културен аспект. В тази връзка настоящото изследване има за цел да запълни липсващите и неясни моменти, свързани с районите, обитавани от българско етническо население в най-източните части на Албания. С цел изграждане на по-пълна и обективна картина на населението в изследваните райони са обобщени статистически данни, предхождащи с десетилетие периода на формиране на албанската държава, като по този начин поетапно е показана тенденцията за емиграция на част от населението от посочените райони, която е запазена и до днес. Независимо от това с оглед на високата раждаемост и естествен прираст през посочения исторически период се наблюдава относително запазване на общия брой жители в изследваните райони, което вероятно съвпада с капацитета на описаната територия за изхранване на населението, което я обитава.

Важно е да се отбележи, че в рамките на Османската империя не са правени точни преброявания на населението. Водена е статистика само на броя мъже – мохамедани и християни, но без посочване на етническия им произход по райони. В тази връзка допълнително са правени множество опити на пътешественици и други лица, които обаче в голяма степен са ползвали данни от местни официални – турски или албански представители и са се съобразявали с политиката на държавата, която е заплатила и организирала изследването, което поставя под въпрос обективността му. С цел представяне

на пълна и обективна картина на населението в изследваните райони първоначално е ползвана статистиката на Васил Кънчов, който в качеството си на главен екзархийски инспектор на българските училища в Македония през периода 1894–1897 г. събира значителни по обем сведения и изработва първата цялостна българска статистика на населението в областта Македония, която издава през 1900 г. Статистиката показва ясно общия брой на населението по религиозен и етнически признак в историческата област Македония, към която принадлежат районите, обект на настоящото изследване и които през периода 1912–14 г. ще бъдат включени в границите на Албания. Факт е, че посочените райони през периода се явяват гранични между българския и албанския етнос с условието, че поради характеристиките и историята на Балканите определени райони са оставали като полуострови или острови сред население от друг етнически произход. Такъв пример може да бъде даден с град Дебър, който през посочения период е имал преимуществено албанско население (главно преселници от северните албански земи, т.нар. геги, описвани като едри на ръст, войнствени, с буен нрав и агресивно поведение, предизвиквало конфликти и с представителите на османската държава в града), независимо от значителния брой български села около града. Съгласно данни от Васил Кънчов, в края на XIX век в град Дебър са живеели около 10 500 албанци мюсюлмани, около 4500 българи християни и около 500 цигани¹. За сравнение в цялата Дебърска каза² през периода живеят общо около 53 500 души, от които албанците мюсюлмани са 23 695, българите християни са 15 438, българите мюсюлмани са 10 292, а турците са само 3380 души. Посочената статистика от В. Кънчов показва, че албанци и българи са относително равни по брой в Дебърско, но по отношение на религиозната си принадлежност българите християни са малцинство. Следва да се отбележи, че именно те участват активно в Българското възраждане и в борбата за църковно-национална и културна независимост. Българите християни от района са основата, на която стъпва Българската екзархия в процеса на изграждане на значителен брой български църкви и училища с цел ограмотяване на населението и запазване на етническото му самосъзнание. В тази връзка може да бъде посочено и становището на проф. Светлозар Елдъров, който отбелязва, че българите мюсюлмани в района „... остават встрани от процесите на формиране и консолидиране на българската нация“³.

Дебърско – характеристики на районите Голо Бърдо и Поле

Голо Бърдо е популярно наименование, ползвано като топоним в много български райони, но в исторически аспект е най-известно във връзка с областта Голо Бърдо, която към 1900 г. е била част от Дебърската каза на Османската империя. Географски в южната си част Голо Бърдо включва⁴ вододелните планини между реките Черни Дрин⁵ и Шкумбини. Посоченият район е планин-

ски, пресечен от дълбоки долини, намира се югозападно от град Дебър и е населен основно с голям брой българи мюсюлмани, които в района са наричани торбешци или помаци, а от В. Кънчов – българи мохамедани.

Поле е утвърдено местно наименование за целия равнинен район около град Дебър, в който В. Кънчов включва града и 25 села. При прокарването на албанската граница и отделянето на северозападната част на Поле в границите на албанската държава попада значителна част от района, в т.ч. 8 села, населени с етнически българи. Посочената „албанска“ част от района, която в настоящото изследване ще бъде наричана за улеснение Поле, се простира на север от Дебър по десния бряг на р. Черни Дрин. Посоченият район е най-плодородният в цялата Дебърска околия, което го прави атрактивен за голям брой албанци мюсюлмани, заселили се там от високите северни албански планини сред местното българско население, половината от което към 1900 г. под албански натиск е приело исляма за своя религия.

Съгласно данните от В. Кънчов⁶ наименованието „торбешци“ е ползвано от местните българи християни и албанците (арнаутите) за израз на насмешка, но авторът го употребява за различаване на българите мохамедани от другите мохамедани – турци или албанци. За торбешите в Македония Васил Кънчов твърди, че са потурчени българи, които често се самонаричат „турци, но се делят от същинските турци и ги мразят“⁷, но за торбешите в Дебърско той твърди, че същите „смятат за гордост да се представят за арнаути“, предпочитат „да говорят арнаутски“ и към 1900 г. селата им реално вече са двуезични⁸. Кънчов посочва, че българското християнско население се изселва с бързи темпове от дебърските села в посока Дебър и Солун, като допълнително дава примери за вече завършени и подготвени изселвания на българи християни от районите Поле и Жупа, Дебърско, които постепенно са се албанизирали. Подобна съдба имат селата Макелари, Деоляни, Граждани, Ърбеле, Клабучище, Обоки, Горно и Долно Кърчище от Поле, за които В. Кънчов отбелязва, че са основно български и съгласно неговата статистика имат общо 2380 души население, от които 985 православни християни и 1395 мюсюлмани. Две от посочените села (Ърбеле и Горно Кърчище) през 1935 г. ще бъдат включени в списък с българофони, изготвен от Секретната служба на албанското МВР, като броят на българоговорящите ще бъде значително по-малък, вероятно поради напредналия процес на изселване на православни християни и албанизиране на местното българско мюсюлманско население.

В района Голо Бърдо влизат седем чисто торбешки (Летень, Радомирица, Мирешци, Сърпетово, Торбачи, Търново и Радовеща), четири християнски (Върбница, Гинеецъ, Борово и Заборье) и девет смесени села (Требища, Джепища, Кленье, Стеблево, Себища, Големо Острени, Мало Острени, Отишане и Тучепи), в които българите мохамедани живеят заедно с българи православни хрис-

тияни. През 1900 г. от общо 25 села в района на Голо Бърдо само четири периферни села са чисто албански (Сопотъ, Забзунъ, Вичища и Голеища), населени с албанци мохамедани – общо около 1200 души, а в с. Пасинки 100 албанци мохамедани съжителстват с 24 българи християни, които обитават само три къщи. Общият брой на населението в Голо Бърдо през 1900 г. е 10 179 души, от които общо 8884 етнически българи, както следва: 2297 българи християни и 6587 българи мюсюлмани. Следва да се отбележи, че посоченото село Джепища по-късно не е включено в границите на албанската държава независимо от обстоятелството, че е част от Голо Бърдо.

Въз основа на горепосочените статистически данни е видно, че през 1912 г. в границите на Албания са включени 28 села с общо около 11 000 етнически българи от района на Дебърско – Голо Бърдо и Поле. Допълнително това население ще продължи своето развитие в рамките на албанската държава, а част от него в периода около двете Балкански и Първата световна война и през годините на сръбската окупация на района ще предпочете да се изсели на изток в търсене на нов дом на територията на днешна Р Македония и в България.

Съгласно данни от Рапорта на българския екзархийски инспектор Хр. Тенчов за училищното дело в Дебърския санджак⁹ и документите от Дебърската българска митрополия¹⁰, в периода 1902–1906 г. в с. Требища има 42 български и 87 помашки къщи. Учител е свещеникът Филип Михайлов, родом от същото село, 41-годишен, женен с едно дете, завършил III клас в Стара Загора, с 18 години учителски стаж. В с. Кленье са отбелязани 75 български и 78 помашки къщи. Училището се помещава в една наета стая, в която се учат 11 момчета. Учител е Спас Иванов, който е протогер в местната църква „Св. Петка“. Спас Иванов е родом от Кленье, 31-годишен, женен с две деца, завършил II клас в София през 1895 г., с 5 години учителски стаж. Представлява интерес обстоятелството, че в началото на учебната 1905/1906 г. по настояване на местните селяни Спас Иванов е отстранен от поста учител, но вместо да напусне селото, се обявява за сърбин и се ръкополага за патриаршески свещеник, но е изолиран от всички и е без всякакво значение в селото. В с. Стеблево са посочени 43 български и 169 помашки къщи. Училището се помещава в наета частна къща с две стаи, в които се обучават 16 момчета. Учител е свещ. Миленко Попов, чиято енория включва селата Стеблево и Кленье. Свещеник Миленко Попов е родом от с. Стеблево, 34-годишен, женен с три деца, завършил в гр. Шабац през 1893 г., с 5 години учителски стаж. В с. Кърчища има 35 български къщи и две църкви. В училището се обучават 24 момчета и 11 момичета. В с. Обоки има 23 български и 29 арнаутски къщи. Училището се намира в стая, пристроена към местната църква „Св. Никола“, и в него се обучават 20 момчета и 5 момичета. Учител в селските училища в Кърчища и

Обоки е Григор Костов, родом от с. Обоки, 23-годишен, неженен, завършил I клас в София през 1892 г. и учителствал 7 години. В с. Ърбеле има 28 български и 15 арнаутски къщи. Училището се помещава в една стая от къщата на учителя Спиро Попов, който е родом от същото село, 38-годишен, женен с четири деца, има манастирско образование и е учителствал 11 години. В училището се обучават 14 момчета и 10 момичета. Учител в с. Себища е Йован Христов, родом от същото село, 57-годишен, женен с две деца, завършил IV отделение в Подгорица, Черна гора и има 27-годишен учителски стаж.

Важно е да се отбележи, че българското църковно-училищно дело в Голо Бърдо и Поле се води не от изпратени от България свещеници и учители, а от местни хора с българско самосъзнание, които, независимо от своето образование като пионери ентузиастично са ангажирани в процеса на просвещаване на подрастващото поколение българи от района, ограмотявайки ги на техния майчин и разбираем език. Важно доказателство за това са запазените архивни документи на Българската Екзархия, в които има списъци с учители, получавали заплащане за труда си с оглед на техните образование, учителски опит, брой ученици и постигнати резултати.

Ценен извор на данни за населението на Дебърско са резултатите от Научно-разузнавателната мисия в Македония, извършена от екип от български професори и други университетски преподаватели, които през лятото на 1916 г. правят пълна обиколка на цялата историческа област Македония, включена в Македонската военно-инспекционна област, заета и администрирана от българските войски през периода на Първата световна война. В изготвените в края на 1916 г. доклади данни за Поле и Голо Бърдо изнасят проф. Йордан Иванов, проф. Анастас Иширков и лекторът по турски език Димитър Гаджанов.

Съществен за настоящото изследване е докладът на проф. Йордан Иванов, който е натоварен да проучи западните краища на Македония от етнографска гледна точка. На 03.10.1916 г. проф. Йордан Иванов завършва своя доклад до началник-щаба на Действащата армия, в който отбелязва, че „... българският елемент в Албания е запазен главно в областта Голо бърдо и по склоновете на Ябланица, на запад от Черния Дрин, между Дебър и Струга“. Цитирайки кондиката на манастира „Св. Иван Бигор“¹¹ в Дебърско, в която има данни за българите от района, които го възстановяват в края на XVIII и началото на XIX век, проф. Й. Иванов акцентира върху напредналия процес на асимилиране и изселване на български християнски села в Дебърско, които към 1916 г. имат основно мохамеданско население с матерен език български или албански. Като такива села в Голо Бърдо проф. Иванов изброява: „Борово (сега помаци, т.е. мохамедани с български език), Големо Острени (помаци, с две къщи християни), Тучепи (помаци, 5 къщи християнски), Отишани (помаци, 2 къщи християнски), Трещанища¹² (помаци), Сърпетово (помаци, които говорят

повече албански), Заборье (помаци, преди 30 години християните се изселили в Солун!) и др. В покраината Поле, Дебърско: Пишкопия¹³ (сега албанци мохамедани), Кърчища Долно (помаци), Поцести (помаци, вече говорят и албански), Деоляни (помаци, но говорят и албански), Макелари (помаци, говорят и албански, 15 къщи българи православни), Граждани (помаци, говорят и албански, 4 къщи български християнски) и др.¹⁴ Споменатата манастирска кондика е отбелязана от проф. Й. Иванов като „... твърде ценен паметник за българщината в Дебърско“ от края на XVIII век, който посочва стари български села, които през 1916 г. вече са „... помашки, двуезични (български и албански) или вече албанизирани, но в населението на които тече българска кръв“¹⁵.

В своя доклад проф. Й. Иванов дава обобщени сведения за Голо Бърдо, съгласно които „Крайната ЗАПАДНА ГРАНИЦА на българското племе в Дебърско, в която се включват и няколко полуалбанизирани български села заедно с помашките, които говорят български ... включва в българския дял крайните села: Търново, Косовець, Себища, Борово, Стеблорово¹⁶, па стига върховете кота 2312, 2282 над с. Ябланица“¹⁷.

Проф. Анастас Иширков в своя доклад „Пътуване в Македония и Поморавия“ дава данни за някои български села в Поле Дебърско, които остават под властта на австрийската армия, тъй като границата се намира на около 5 км от град Дебър, администриран от българските власти. Той отбелязва следното: „В Дринската област до (планината) Кенок има български села с будно българско население. Най-северното българско село Деволян лежи в полите на Кенок. Чисто български села са Горно Кърчище и Баница; смесени с малко или повече албанци български села са Харбел, Макелари и Долно Кърчище“¹⁸. Прави впечатление, че по време на кратката си обиколка в района проф. Ан. Иширков не различава албанизираните торбеши от албанците и не проявява прецизност при изписването на имената на някои от селата. В същото време той дава много ценен ориентир за произхода на местното население, отбелязвайки, че „... помохамеданчването на Дебърския край, както на албанци, така и на българи не е станало твърде отдавна. Бащата на поп Блаже в Дебър е причестявал старци мъже и жени, чиито деца били вече мохамедани“¹⁹. В неговия доклад пише, че „Границата между австрийските и българските владения в този край не върви по Дрин, както е постановено в Лондонската посланишка комисия, а по реката Охщун (Окщун), така щото много български и помашки села спадат сега в Дебърска околия и провизорната политическа граница отговаря сега на етническата много по-добре, отколкото досегашните политически граници. Лесничене и Себища са най-западните българопомашки села в Дебърска околия. В този край българите са били винаги добре застъпени“. С отбелязването на крайните западни български села проф. Иширков отбелязва рядко срещаното съвпадение между етническа и политическа граница, което за кратък период от време е вдъхнало надежда за събждане на националния идеал в местното население с българско самосъзнание.

Лекторът по турски език от Софийския университет Димитър Гаджанов, участник в научната експедиция в Македония и Поморавието, в своя доклад на тема „Мюсюлманското население в новоосвободените земи“ е обобщил значителен обем от статистически данни, в т.ч. за населението на Голо Бърдо, сравнявайки получената официална статистика на местните български власти с проучване на терен на езика, който говорят у дома си жителите на селата и етническото им самоопределяне. В тази връзка разполагаме с неговата оценка, че в „селата Борово и Забзун албанците са албанизирани помаци“²⁰, а останалите села в Дебърската околия са български и по тази причина не са описвани в доклада, посветен на мюсюлманите. Това обяснява липсата на данни за село Върбница, което през 1916 г. е единственото запазено православно българско село в Голо Бърдо и не е отбелязано в изготвената статистика. Прави впечатление, че въпреки своето убеждение за българския произход на самоопределилите се като албанци жители на селата Борово, Забзун, Мало Острени и др., Д. Гаджанов ги описва статистически като албанци, което дава гаранция за неговата обективност в рамките на проучването. Допълнителен аргумент за българския произход на 494 албанци (торбешите) от с. Мало Острени е фактът, че още през 1900 г. са описани от В. Кънчов като 400 българи мюсюлмани, а по-късно през 1935 г. албанските власти отбелязват наличието на 537 българофони мюсюлмани в същото село.

Благодарение на статистическите данни, обобщени от Димитър Гаджанов, разполагаме с възможност за наблюдение на засилващия се процес на изселване на православните българи от района на Голо Бърдо и високите темпове на увеличаване на броя на торбешите в същия район, което вероятно се дължи на относително високата раждаемост и естествения прираст в техните семейства. Ярък пример за това е значителното увеличение на мюсюлманското население в две от най-големите села в района на Голо Бърдо – Стеблево и Големо Острени. Тяхното население за период от около 16 години е нараснало двойно, съответно от 780 на 1404 души в Стеблево и от 530 на 1002 души в Големо Острени. Тук следва да се отбележи, че за същия период християните в Стеблево от 380 са останали 229, а тези в Големо Острени от 30 са намалели до 5 души. Показателно за посочената тенденция е обстоятелството, че през 1935 г. в Стеблево са отбелязани 42-ма души православни християни, докато в с. Големо Острени такива вече няма.

Друг важен източник на информация за наличието и общият брой на етническите българи в Албания са архивите на албанското Министерство на вътрешните работи (МВР), където са събирани разнообразни по характер данни, част от които могат да бъдат ползвани за ориентир. В тази връзка в изпълнение на разпореждане на албанския министър на вътрешните работи от 06.03.1922 г. областните управления на МВР предоставят общи данни за броя на малцин-

ствените групи в страната, манастирите и църквите по райони. В отговор на посоченото разпореждане на 05.05.1922 г. е изготвен документ от ръководителя на сектор III в МВР, в който е посочено, че в област Дрин (Дебърско) има 15 български православни църкви, а в съпътстващите документи е посочено, че по-голямата част от тях са били изгорени от сръбските войски през 1920 г.²¹

През 1935 г. Секретната служба на албанското МВР прави подробен опис на малцинствените групи в страната по брой население, изповядвана религия, брой обитавани къщи, населено място и община. Благодарение на него разполагаме с данни за броя на българофоните (етнически българи, ползващи български език в местната му диалектна форма) в района на областите Дебър и Корча. Запазеният документ²² (Приложение № 4) е важен с оглед на статистическите данни за посочените населени места, независимо от обстоятелството, че там липсват над 10 села с българско мюсюлманско население, което поради характера на статистиката е пропуснато вероятно в резултат на напреднала фаза на албанизиране, за което благодарение на Васил Кънчов разполагаме с данни още от 1900 г.

Статистиката на албанските власти от 1935 г. показва продължаващата тенденция за намаляване на общия брой българи християни по селата в района на Голо Бърдо, като се запазва отбелязаният по-горе темп на увеличаване броя на българите мюсюлмани, които откриват добра среда за развитие в рамките на албанската държава.

При анализа на статистическите данни за промяната в броя на населението в Голо Бърдо и Поле прави впечатление значителното намаляване на броя на православните християни, които за около 35-годишен период масово се изселват в резултат на водените войни и конфликти в района, които често са довеждали до насилие и разбойнически действия срещу тях. Две чисто християнски български села като Борово и Заборье липсват в статистиката от 1935 г., а от чисто християнско с. Гиновец се превръща в смесено с превес на мюсюлманите. Други три крайни села – Торбач, Миреши и Себища, населени с торбешки, през 1935 г. вече не са означени като българофонни, вероятно поради напредналия процес на албанизирането им в резултат на непосредствената близост с албански села. Тенденцията за албанизирането на българите мюсюлмани, които се самоопределят като албанци, представлява интерес, но същото не е учудващо с оглед на факта, че те живеят в албанска мюсюлманска среда и от дълги години са двуезични. Допълнително следва да бъде отбелязано намаляването на общия брой български села, което показва завършен процес на албанизиране на населението им и неговото сливане с формиращата се албанска нация.

**Приложение № 1. Статистика за населението в Голо Бърдо и Поле,
Дебърско през 1900 г. (по Васил Кънчов)**

	Име на селото	Българи християни	Българи мюсюлмани	Албанци мюсюлмани	Общо
Голо Бърдо					
1.	Джепища	165	135		300
2.	Върбница	300			300
3.	Требища	70	2500		2570
4.	Гинеецъ	210			210
5.	Клене	240	230		470
6.	Летенъ		240		240
7.	Стеблево	380	400		780
8.	Себища	360	400		760
9.	Борово	280			280
10.	Сопотъ			600	600
11.	Забзунъ			400	400
12.	Големо Острени	30	500		530
13.	Мало Острени	78	400		478
14.	Радомирица		440		440
15.	Миреши		30		30
16.	Отишане	25	240		265
17.	Вичища			130	130
18.	Голеища			65	65
19.	Сърпето̀во		120		120
20.	Пасинки	24		100	124
21.	Тучепи	20	160		180
22.	Торбачи		130		130
23.	Търново		540		540
24.	Радовеща		120		120
25.	Заборъе	115			115
Поле					
26.	Макелари	210	240		450
27.	Деоляни	110		130	240
28.	Граждани	85		100	185
29.	Ърбеле	75	125		200
30.	Клабучище	90	420		510
31.	Обоки	175	180		355
32.	Горно Кърчище	240			240
33.	Долно Кърчище		200		200
Общо		3282	7752	1525	12 559

Приложение № 2. Статистика за населението
в Голо Бърдо през 1916 г. (по Димитър Гаджанов)

	Име на селото	Българи християни	Българи мюсюлмани	Албанци мюсюл.	Турци мюсюл.	Цигани мюсюл.	Общо
1.	Джепища		166				166
2.	Върбница	няма данни					-
3.	Требища	16	2383				2399
4.	Гиновец	129	354				483
5.	Кленье	285	399				684
6.	Лешничане		464				464
7.	Стеблево	229	1175				1404
8.	Селище / Себища	136	257				393
9.	Борово			716		10	726
10.	Забзун			1142			1142
11.	Големо Острени	5	997				1002
12.	Мало Острени	70		494			564
13.	Радомирица/ Владимирица		342			22	364
14.	Миреши / Марише			20			20
15.	Отишане / Отошани	16	232				248
16.	Трепчаница		101				101
17.	Сърпетово			97			97
18.	Пасинки	68	31				99
19.	Тучепи / Тучене	24	253				277
20.	Торбачи			105			105
21.	Радовеща / Радовища		229				229
Общо		978	7383	2574		32	10 967

Приложение № 3. Статистика за българите в Дебърско (Голо Бърдо и Поле) през 1935 г. (превод по документ от Секретната служба на албанското МВР – Приложение № 4) – поради допуснатата техническа грешка в оригиналния документ жителите на с. Лейчан (Лешничане) са отбелязани 552, но в графа **общо** са 352 души, поради което общият брой не е равен на 7641 души, изписани на албанския документ, а 7841.

	Име на селото	Православни християни		Мюсюлмани		Общо	
		Къщи	Души	Къщи	Души	Къщи	Души
1.	Върник (Върбница)	40	192			40	192
2.	Требищ, Мучин			77	336	77	336
3.	Требищ, Челеби	5	30	73	816	78	846
4.	Горно Требище	1	9	205	918	206	927
5.	Гиновец	23	101	60	775	83	876

6.	Кленье	31	112	60	314	91	426
7.	Стеблево	10	42	120	697	130	739
8.	Големо Острени			179	860	179	860
9.	Мало Острени	14	69	103	537	117	606
10.	Тучеп	1	5	47	214	48	219
11.	Ладимерица			82	380	82	380
12.	Радовеш			64	284	64	284
13.	Лейчан			115	552	115	552
14.	Смолник			49	242	49	242
15.	Ѕрбел	23	92	24	107	47	199
16.	Горно Кърчище	19	81	15	76	34	157
Общо		167	733	1273	7108	1440	7841

Приложение № 4. Списък на населените места, където има българофони (по области).
Оригинален документ на Секретната служба на албанското МВР от 1935 г.

MEKNETIJA SHQIPTARE
MINISTRIA E P. TE MBRENDSHME
ZYRA SEKRETE

Tiranë, më 1935

Nr. _____ Listë e katundeve ku ka bullgarofonë

Prefektura e Korçës

Fendi	ORTHODHOKSE		MUNAMEDANE		SËJTHASËJ	
	shtepi	frymë	shtepi	frymë	shtepi	frymë
Verniku	83	408			83	408
Lands:						
Gerda	14	190			14	190
Posteci	74	596			74	596
Sorica	62	568			62	568
Shulini	39	531			39	531
Desmishti	46	303			46	303
Gllomboçi	39	409			39	409
Zaroshka	16	154			16	154
Lajthisa	10	93				
a						
Pref. e Dibres						
Verniku	40	192			40	192
Trebishtë)			77	336	77	336
Mugino)						
Trebishtë)	5	30	73	616	78	846
Çelepi)						
Trebishti Eper 1	9	205	205	918	206	927
Gjanove	23	101	60	778	83	976
Klenjë	31	112	60	314	91	426
Steblevë	10	42	120	697	130	739
Ostreni Madh)		122	352			
" "			179	860	179	860
Ostreni Vogel	14	66	103	537	117	606
Tuçep	1	5	47	214	48	219
Lladimericë		82	380		82	380
Radovesh		64	284		64	284
Leqçau		115	552		115	552
Smallenik		49	242		49	242
Herbel	23	92	24	107	47	199
Kerçishtit)						
Eper)	19	81	15	76	34	157
V.O. Ne Pogradec janë shtepi 4 me frymë 22 (ku elementi shqiptar asht me 61 dhe në Lin(") " " 61 mës " 162)shumicë.						
Shenim: Myslimant e Çarkut Dibres me gjith se janë bullgarofonë konsideroj në vetin si shqiptarë dhe nuk duen te konsiderohen si pakisë bullgare.						

3/43

7641

Korci 3143
Dibër 7641
Pogradec 184
Gjith 10.968

БЕЛЕЖКИ/NOTES

¹ **Кънчов, В.** Избрани произведения. Т. II. Македония. Етнография и статистика. София, 1970, с. 559.

² „Каза“ или „кааза“ от турски език, съответстващо на българския термин „околия“. – Б.а.П.К.

³ **Елдъров, С.** Българите в Албания 1913–1939. София, 2000, с. 10.

⁴ **Кънчов, В.** Избрани произведения. Т. II. Македония..., с. 319.

⁵ Изговарян от местното население като Църни Дрим. – Б.а.П.К.

⁶ **Кънчов, В.** Избрани произведения. Т. II. Македония..., 1970, с. 333.

⁷ **Кънчов, В.** Избрани произведения. Т. II. Македония..., с. 334.

⁸ **Кънчов, В.** Избрани произведения. Т. II. Македония..., с. 388.

⁹ ЦДА, Фонд 246К – Българска екзархия, Оп. 1, а.е. 266, л. 256.

¹⁰ ЦДА, Фонд 246К – Българска екзархия, Оп. 1, а.е. 182, 28–30 и Оп. 1, а.е. 217, 2–8.

¹¹ Бигорски манастир „Св. Йоан Кръстител“.

¹² Село Требища (изговаряно и като Требище), което през посочения период е най-голямото село в Голо Бърдо с три големи самостоятелни махали: Мучин, Челеби и Горно Требище и население общо около 2500 души. – Б.а.П.К.

¹³ Село Пешкопия, известно и като Мали Дебър (на албански език „Peshkopi“ преведено на български език – Рибново или „Dibra e Vogel“), се намира на десния бряг на р. Черни Дрин. Сега Пешкопия е оръжен град в Източна Албания. – Б.а.П.К.

¹⁴ **Петров, П.** Научна експедиция в Македония и Поморавието 1916. София, 1993, с. 143.

¹⁵ Пак там.

¹⁶ Името на селото е Стеблево. – Б.а.П.К.

¹⁷ **Петров, П.** Научна експедиция в Македония..., с. 143.

¹⁸ **Петров, П.** Научна експедиция в Македония..., с. 113.

¹⁹ Пак там.

²⁰ **Петров, П.** Научна експедиция в Македония..., с. 262.

²¹ ЦДА на Р Албания – Тирана. Фонд 152 – Министерство на вътрешните работи, 1922 г., Д. 201, Л. 6.

²² ЦДА на Р Албания – Тирана. Фонд 152 – Министерство на вътрешните работи, 1935 г., Д. 310, Л. 21.

БИБЛИОГРАФИЯ/REFERENCES

Кънчов, В. Избрани произведения. Т. II. Македония. Етнография и статистика. София, 1970. [Kanchov, V. Izbrani proizvedenia. T. II. Makedonia. Etnografia i statistika. Sofia, 1970.]

Елдъров, С. Българите в Албания 1913–1939. София, 2000. [Eldarov, S. Bulgarite v Albania 1913–1939. Sofia, 2000.]

Петров, П. Научна експедиция в Македония и Поморавието 1916. София, 1993. [Petrov, P. Nauchna ekspediciya v Makedoniya i Pomoraviето 1916. Sofia, 1993.]

Централен държавен архив на Република България – София [Centralen dirjaven arhiv na Republika Bulgaria–Sofia]

– Фонд 246К – Българска екзархия, Оп. 1, а.е. 182, л. 28–30 [F 246К – Bulgarska ekzarhia, Op. 1, a.e. 182, 28–30];

– Фонд 246К – Българска екзархия, Оп. 1, а.е. 217, л. 2–8 [F 246К – Bulgarska ekzarhia, Op. 1, a.e. 217, 2–8];

– Фонд 246К – Българска екзархия, Оп. 1, а.е. 266, л. 246–263 [F 246К – Bulgarska ekzarhia, Op. 1, a.e. 266, 246–263];

Централен държавен архив на Република Албания – Тирана (Republika e Shqipërisë, Arkivi Qendror Shtetëror – Tirana) [Tsentralen darzhaven arhiv na Republika Albania – Tirana]

– Фонд 152 – Министерство на вътрешните работи, 1922 г., Д. 201, Л. 6. / F. 152, V. 1922, D. 201, fl. 6/ – непубликуван [Fond 152 – Ministerstvo na vatrešnite raboti, 1922 g., D. 201, L. 6. / F. 152, V. 1922, D. 201, fl. 6/ – nepublikuvan]

– Фонд 152 – Министерство на вътрешните работи, 1922 г., Д. 915, Л. 8. / F. 152, V. 1922, D. 915, fl. 8/ – непубликуван [Fond 152 – Ministerstvo na vatrešnite raboti, 1922 g., D. 915, L. 8. / F. 152, V. 1922, D. 915, fl. 8/ – nepublikuvan]

– Фонд 152 – Министерство на вътрешните работи, 1935 г., Д. 310, Л. 21. / F. 152, V. 1935, D. 310, fl. 21/ – непубликуван [Fond 152 – Ministerstvo na vatrešnite raboti, 1935 g., D. 310, L. 21. / F. 152, V. 1935, D. 310, fl. 21/ – nepublikuvan]